Az információs társadalom kihívásai és a kulturális örökség

Az Europeana és az American Memory

In: A könyvtártörténettől a jövő internetéig / szerk. Boda István. – Debrecen : DE, 2013. – p. 309- 340.

Tóvári Judit
2013.06.21.

Tartalom

Az információs társadalom kihívásai 3
A kultúra és a kulturális örökség az EU szakpolitikái között 5
A kulturális programok első generációja 5
A kulturális programok második generációja 6
Globalizálódó világ, kulturális sokszínűség és a kulturális örökség védelme 6
Az Európai Unió digitális könyvtári kezdeményezése, az Europeana 7
Előzmények 7
Európa digitális könyvtára az eEuropa cselekvési tervekben 8
A Lundi Cselekvési Program és a Minerva Projektek 8
Az i2010 stratégia és a Bizottság i2010 : digitális könyvtárak közleménye 9
Az európai digitális könyvtár, az Europeana megvalósulása 9
Az Europeana fejlesztésének irányai 10
Az Europeana Professional, a tudásmegosztó platform 12
Az Europeana működése 13
A Library of Congress (USA) digitális gyűjteményei és szolgáltatásai, különös tekintettel a tanári munka támogatására 15
A National Digital Library Program 15
Az American Memory 17
A Teachers, kapu az oktatástámogató digitális gyűjteményekhez és szolgáltatásokhoz . 17
Irodalom 21

Az információs társadalom kihívásai

Az információs társadalom kérdései Európában az 1990-es évek közepéig leginkább technológiai problémák megoldásaiként vetődtek fel. A világ legfejlettebb részének rangjáért folyt ekkor a versengés az Egyesült Államok, Japán és az Európai Unió között. Amikor az Egyesült Államok alelnöke – a tagállamokat összekötő országutak rendszerét az Információs Infrastruktúra Program során kiépített információs utakkal párhuzamba állítva – 1993-ban bejelentette az információs szupersztráda program sikerét, akkor került a kérdés igazán a figyelem középpontjába (Idézi Molnár, L. é.n.).

Európának olyan új gazdaságpolitikára volt szüksége, ami a gazdasági fejlődést az információs fejlesztésekre építi. Az új stratégia kidolgozására az Európai Unió Tanácsa 1993-ban felkért egy szakértői testületet, amelyik a Bangemann-jelentésben fogalmazta meg az Uniónak a követendő célokat (OMFB 1995). Az Európai Bizottság erre alapozva dolgozta ki a *European way for the information society* című dokumentumot, ami azt sugallta, hogy a társadalom fejlődését az IKT technikák határozzák meg (Európai Unió. Bizottság 2000). Az Európai Bizottság *eEurope – An information society for all* nevű iniciatívája már tovább lépett és a közleménybe az is bekerült, hogy nem elég az infrastruktúra kiépítése, ahhoz a társadalom minden rétegének hozzá kell férnie és képesnek kell lennie az IKT technikák használatára mind az oktatás, a képzés, a kormányzat, az egészségügy, mind a szórakozás, de akár a pénzügyi szolgáltatások területén is (Európai Unió. Bizottság 1999). Az *eEurope – An information society for all* dokumentumot alapul véve az Unió állam- és kormányfői a 2000. évi lisszaboni csúcstalálkozójukon határozták meg a 2010-ig szóló stratégiai feladatokat. A grandiózus terv célja, hogy 2010-re az Európai Unió a világ legdinamikusabban fejlődő és legversenyképesebb gazdaságát tudhassa magáénak. Az alapvető szemlélet most sem változott, viszont a program bővült a *tudás alapú gazdaság és társadalom* témakörével. A Lisszaboni Stratégia részeként több eEurope cselekvési terv látott napvilágot. Az *eEurope 2002 akcióterv* négy kiemelt témája között ott találjuk az európai digitális tartalom létrehozásának ösztönzését szolgáló, 2001-től 2004-ig tervezett eContent és a 2005-ben indult eContent Plus programot (Európai Unió. Bizottság é.n.a). Ez utóbbiba már az uniós csatlakozás előtt álló Magyarország is bekapcsolódhatott.

Az *eEurope 2005 akcióterv* a gazdasági termelékenységre koncentrált és ennek előmozdítása érdekében szorgalmazta a mindenki számára elérhető szélessávú szolgáltatásokat és támogatta az elektronikus tanulás lehetőségének kiszélesítését. (Európai Unió. Bizottság 2010)

Ezt követően az uniós akciótervek központi gondolata már nem az infrastruktúra és a hálózatok kiépítése, hanem az interneten elérhető tartalom és az új online szolgáltatások kifejlesztése. A digitális megosztottság és az ebből fakadó társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetésére irányuló törekvés ezentúl minden uniós programnak része lett, természetesen az eEurope programoknak is.

A Lisszaboni Stratégia célkitűzéseinek megvalósulását időről-időre felülvizsgálta a Bizottság, így már 2004-ben megkérdőjeleződött az eredetileg kitűzött célok realitása, így a gazdasági növekedéssel és a foglalkoztatással kapcsolatos területekre korlátozta az IKT technológiák alkalmazásának erősítését és előtérbe került a tartalomszolgáltatási és az infrastrukturális ágazatok fejlesztése. A módosított cél az *i2010* stratégiában fogalmazódott meg egy „medializált információs társadalom" kiépítéséért (Európai Unió. Bizottság é.n.b).

Mivel az elektronikai ipar, az elektronikus kommunikáció, valamint a digitális tartalmak és szolgáltatások konvergenciája várható volt, reális célnak látszott egy gazdag és változatos tartalmat és digitális szolgáltatásokat kínáló egységes európai információs tér létrehozása, amiben az új gazdaság digitális szolgáltatásokra épül, aminek viszont elengedhetetlen feltétele a szélessávú internetelérés, az audiovizuális és multimédia tartalmak könnyű elérhetőségének megteremtése. Ennek a tervnek volt a része Európa közös felületről elérhető online digitális könyvtárának, az Europeananak a kiépítése. A Bizottság 2005-ben az *i2010: Digitális könyvtárak* című közleményében kezdeményezte Európa információs forrásai elérésének könnyebbé tételét online környezetben.

Miután a Lisszaboni Stratégia célkitűzései nem valósultak meg, az *Európa 2020* megpróbált reálisabb célokat kitűzni az EU egészére vonatkozóan, amihez a tagállamok nemzeti célokat határoztak meg. A stratégia részeként tette közzé a Bizottság az *Európai Digitális Menetrend*et (Európai Unió. Bizottság 2010b), aminek keretében meghatározták

- az élénk egységes digitális piac létrehozásának feltételeit,
- az interoperabilitás, az információbiztonság, a nagysebességű internet-hozzáférés, a digitális jártasság javítása érdekében szükséges intézkedéseket, valamint
- a kutatás és innováció finanszírozásának módját.

Az intézkedési javaslatok között hangsúlyos szerepet kapott

a) a szerzői jogok tisztázása,
b) az egységes eurófizetési térség (SEPA) létrehozása,
c) az e-aláírásról szóló irányelv felülvizsgálata,
d) az adatvédelmi szabályozás felülvizsgálata.

A kultúra és a kulturális örökség az EU szakpolitikái között

Az Uniónak nincs közös kultúrpolitikája, de van kulturális tevékenysége, aminek a célja az európai polgári azonosságtudat kialakítása, a közös európai kulturális örökség hangsúlyozása. Ahhoz, hogy az Unió a tagállamok kulturális tevékenységének ösztönzése érdekében fellépéseket tehessen, jogalapra volt szüksége, amit a Maastrichti Szerződés és az azt módosító Nizzai Szerződés 151. cikke teremtett meg, az Alapjogi Charta 13. cikke és a Lisszaboni Szerződés is megerősített (Itzel 2008).

A Maastrichti Szerződés hatálybalépése, 1993. november 1-je előtt a kulturális terület kisösszegű támogatásokat kapott a Közösségtől elsősorban a kulturális örökség megőrzésére, a művészek, a műfordítások és a kulturális események támogatására.

A kultúra területén a szubszidiaritás és a kiegészítő tevékenység elve érvényesül, nincs jogharmonizáció. Ahhoz viszont, hogy az EU ezen a területen intézkedéseket kezdeményezhessen, az Európai Parlament és a Tanács együttes döntésére is szükség van.

A kulturális programok első generációja

A kulturális programok első generációja a Maastrichti Szerződés hatálybalépését követően három fő program köré szerveződött:

– a *Kaleidoscope* program (1996) a művészi alkotásokat és az európai népek kultúrájának terjesztését támogatta,
– az *Ariane* program (1997) három tevékenységet támogatott:

1. a tagállamok közötti együttműködés fokozása az olvasás ösztönzése terén,
2. az európai népek irodalmi műveinek és történelmének szélesebb körben való megismertetése érdekében a fordítás támogatása,
3. szakképzési programok támogatása,

– a *Raphael* program (1997) a tagállamok közötti együttműködést ösztönözte az európai jelentőségű kulturális örökség területén.

A kulturális programok második generációja

A második generációs programok a közösségi szintű rendezvények, mint például a különböző témák köré szerveződő *európai évek*, vagy a kultúrát támogató első keretprogram, a *Kultúra 2000*, aminek a célja az európai népek történelmének és kultúrájának kölcsönös megismerése, a kulturális tevékenységek határokon átívelő terjesztése, tapasztalatcserék támogatása, új önkifejezési formák kialakítása. A programot eredetileg a 2000-2004-es időszakra hirdették meg, majd többször meghosszabbították, legutóbb 2013-ig.

A Kultúra Európai Fővárosa kezdeményezés 1985-ben indult Athén kiválasztásával, ami azt hivatott hangsúlyozni, hogy a kulturális beruházások és a területfejlesztés egymás segítői.

Globalizálódó világ, kulturális sokszínűség és a kulturális örökség védelme

Európa kulturális sokszínűségének megőrzése és a kultúrák közötti párbeszéd előmozdítása érdekében javasolta 2007-ben a Bizottság az „*Európai kulturális program a globalizálódó világban*" (Európai Unió. Bizottság 2007) című közleményében, hogy az Unió nemzetközi kapcsolatai kialakításának lényeges elemeként jelenjék meg a kultúra támogatása. Ezt a „nyílt koordinációs módszer" segítségével alakítsák ki, amellyel közös célokat határoznak meg és ültetnek át a nemzeti politikákba. A módszer tulajdonképpen az ún. „ jó gyakorlat" módszere, ami mögött az a megfontolás áll, hogy ha a tagállamok megosztják egymással tapasztalataikat, a közös érdeklődésre számot tartó területeken összehasonlítják teljesítményüket, könnyebben tudnak jó eredményeket elérni.

A Lisszaboni Stratégia egyik célja az európai versenyképesség fejlesztése, amiben kiemelt szerepet kapnak a kulturális iparágak, például a mozi, az audiovizuális média, a kiadók, a kézművesipar vagy a zeneipar, mert a munkahelyteremtésen keresztül hozzájárulnak a gazdasági jóléthez.

A nemzeti kulturális örökség védelme a tagállamok hatáskörébe tartozik, a közös európai jogi szabályozás csak az Unió külső határain kívülre irányuló műtárgyforgalomra vonatkozik, miszerint a kulturális javak exportja kiviteli engedélyhez kötött és amelyet a külső határokon ellenőriznek (Európai Unió. Tanács 1992).

Európa kulturális sokszínűségének, kulturális örökégének védelmét szolgálta az Európai Bizottság 2005. szeptemberében útjára indított kezdeményezése az *Europeana* létrehozásáról.

1991-ben az Európai Tanács francia kezdeményezésre útjára indította a nagyközönség előtt egyébként zárva tartó műemléképületek bemutatását célzó *Európai Örökség Napok*at,

aminek népszerűségét mutatja, hogy ma már nemcsak az Európai Unióban ünneplik ezt a napot. A rendezvény a csatlakozott országok, az Európai Tanács, valamint az Európai Unió képviselőinek részvételével minden év szeptemberének elején nemzetközi megnyitó ünnepséggel kezdődik. A megnyitónak minden évben más ország ad otthont, majd az egyes országok – így Magyarország is – saját megnyitó ünnepségeket szerveznek.

Szintén francia kezdeményezésre alapították 2006-ban *az Európai Kulturális Örökség* címet, amit műemlékek, természeti vagy urbanisztikai helyszínek, kultúrtájak, egy adott helyhez kötődő szellemi örökség, emlékhelyek, kulturális javak és tárgyak kaphatnak. A díj 2011-ben emelkedett uniós szintre, előtte kormányközi együttműködés keretében létezett. A díjat Magyarországról eddig az esztergomi királyi palota, a szigetvári vár, a Debreceni Református Kollégium és a Nagytemplom, valamint a visegrádi királyi palota nyerte el még uniós szintre emelkedése előtt. Ezért, ha azt meg akarják tartani, újból meg kell pályázniuk.

Az Európai Unió digitális könyvtári kezdeményezése, az Europeana

Előzmények

Az EU digitális könyvtári programjainak előzményei 1986-ig nyúlnak vissza és szorosan kapcsolódnak az Unió egymásra épülő kutatás-fejlesztési keretprogramjaihoz. Az 1998-ban zárult szakasz három különálló programból állt, amelyek közül a *Telematika a Könyvtárakban* alprogram a könyvtárak információs infrastruktúrájának a kiépítését és a könyvtárak hálózatba kapcsolását célozta meg. A 2002-ben zárult 5. Kutatási és Fejlesztési Keretprogram fő vonása az integráció, értéknövelt szolgáltatások kifejlesztése, a könyvtárak hálózati információközvetítő szerepének a hangsúlyozása volt (Európai Unió. Bizottság 2002). Ekkor jelent meg a programokban a kulturális örökség dokumentumait gyűjtő könyvtáraknak, múzeumoknak, levéltáraknak egységes szemléletben kezelése.

A programokban a digitális könyvtári fejlesztés az információs társadalom stratégiai tényezőjeként jelent meg a *Multimédia tartalom és eszközök* (KA3) kulcsakció aktivitási területei között, ami a multimédia rendszerek és szolgáltatások lehetőségeit kutatta, köztük a digitális könyvtárak és az elektronikus tanulás problémáját is. Deklarált célja a kreativitás előmozdítása, középpontban a vizuális, audio és interaktív média tartalommal, az európai munkaerő növelése, valamint a polgárok és közösségeik képessé tétele a digitális rekordok használatára. Ebbe a koncepcióba épültek bele a digitális könyvtári kutatások is, amelyeknek a célja kettős volt:

a) egyrészt a kulturális és tudományos forrásokhoz való *hozzáférés* elősegítése,

b) másrészt a kulturális örökség *digitális megőrzése,* a virtuális környezet lehetőségeinek a kutatása.

Az Unió elképzelései szerint a digitális könyvtár a kulturális örökség megőrzésének és hozzáférhetővé tételének publikációs kerete, amibe mind a klasszikus könyvtári állomány digitalizált változata, mind a film-, a levéltári és a múzeumi objektumok beletartoznak, így számolnia kellett a szabványosítás széles körét igénylő multimédiaformák számos variációjával. A megvalósításban a fő stratégiai kérdés az európai tartalom értékének a hangsúlyozása és ennek a tartalomnak a globális környezetben fenntartható kiaknázása volt. Az európai tartalom egyúttal soknyelvű tartalmat is jelent. Elengedhetetlen a használók szükségleteinek jobb megértése, azonosítása és definiálása, felhasználó-központú fejlesztések végrehajtása, amihez gazdasági és üzleti modellek kifejlesztésére volt szükség makro- és mikro szinten egyaránt.

Sokat finomult, de máig sem tisztázódott megnyugtatóan a copyright kérdése, az egyensúlyozás a szabad hozzáférés és a szerzői jogok között. A „free for all" koncepció különösen erős az oktatási összefüggésekben, szemben a piaci felhasználással.

A 3. kulcsakcióban (multimédia tartalom és eszközök) is megmutatkozott az 5. Keretprogramnak az a jellegzetessége, hogy intézmények széles körének az együttműködésére épített és hozzájárult a későbbi *eEurope* akciótervhez.

Európa digitális könyvtára az eEuropa cselekvési tervekben

A Bizottság 1999-ben indította el az *eEurope* kezdeményezést. Az ambíciózus program célja az információs technológiák széleskörű elterjesztése az élet minden területén. Jelszava: „információs társadalom mindenkinek!" (Európai Unió. Bizottság. 1999). Az EU tagországok 2000. júniusi feirai ülésén egyetértettek abban, hogy kihasználva a digitális technológiák-adta lehetőségeket, az európai tartalom minél előbb jelenjék meg a világhálón. Ez a javaslat bekerült az *eEurope 2002* akciótervbe és a digitális tartalmak létrehozásának és az azokhoz történő hozzáférésnek a kutatására 2001-ben indított *eContent* (Kultúrpont 2006), majd 2005-től az *eContentPlus* programba (Európai Unió. Bizottság é.n.a).

A Lundi Cselekvési Program és a Minerva Projektek

A megvalósítás első lépése a *Lundi Alapelvek* (Hegyközi 2001), majd a *Lundi Cselekvési Program* (Hegyközi 2004) elfogadása volt 2001 áprilisában, aminek a célja a digitalizálási programok közös koordinálása. Elfogadták azokat az alapelveket, amelyek mentén elindulhattak a kísérleti projektek. A programok és irányelvek felügyeletére, összehangolására létrehozták a Nemzeti Képviselők Csoportját, majd 2002-ben létrejött a tagállamok minisztériumai

közötti együttműködés *Minerva Projekt* néven. Célja az európai kulturális értékek digitalizálási terveinek összehangolása, a jó módszerek kutatása, a lundi alapelvek terjesztése. A csatlakozás előtt álló országok a Minerva Plus programban vehettek részt (OSZK, NKÖM 2004).

A közgyűjtemények figyelmét kezdetben a digitalizálandó dokumentumok körének a meghatározása kötötte le és döntően a könyv- és audiovizuális jellegű dokumentumokra terjedt ki. A digitalizálási munkák területén a könyvtárak még ma is jóval előbbre tartanak, mint a múzeumok és levéltárak.

Az i2010 stratégia és a Bizottság i2010 : digitális könyvtárak közleménye

Az információs társadalomra vonatkozó *i2010 stratégiájának* részeként hirdette meg a Bizottság az *i2010: digitális könyvtárak* kezdeményezést Európa kollektív emlékezetének digitalizálására, online hozzáférhetőségének biztosítására és digitális megőrzésére, hogy a források különböző gazdasági ágazatokban és az alkotó tevékenység céljára is felhasználhatók legyenek (Európai Unió. Bizottság 2010b). Ehhez az interneten egy közös felületen való megjelenés szükséges, mert így nagyobb hangsúlyt kap a közös örökség.

Ekkor már működött a TEL (The European Library), Európa nemzeti és egyetemi könyvtárainak katalógusaihoz kaput nyitó közös keresőfelület, amit kiindulópontnak tekintettek. Számos probléma, mint a szerzői jogi kérdések, a digitális kötelespéldány, vagy a webes szüretelés megoldásra váró feladatok voltak. Az aggregációs feladatok megfogalmazására csak 2007-2008 táján került sor. Ezért volt nagy jelentőségű az *Athena Projekt* elindítása 2008-ban, ami elsősorban a múzeumokban fellelhető anyagok digitalizálására koncentrált és aggregációs feladatokat is felvállalt.

Az Európai Parlament és a Tanács 2005. novemberében ajánlást fogadott el a filmalkotások összegyűjtéséről, katalogizálásáról, megőrzéséről és helyreállításáról, a Bizottság pedig ajánlást fogalmazott meg a kulturális anyagok digitális megőrzésről (Európai Unió. Bizottság 2006).

Az Europeana létrejöttét több fontos szervezési és technológiai lépés előzte meg. 2007. no-vemberében megkezdte munkáját az Europeana működését támogató alapítvány, az informatikai infrastruktúra kiépítését pedig a holland nemzeti könyvtár vállalta magára.

Az európai digitális könyvtár, az Europeana megvalósulása

A Bizottság *i2010-es kezdeményezés*ének megvalósulása az adatgazda intézmények közreműködésével 2008. november 8-án megnyílt Europeana, Európa kollektív emlékezetének közös keresőfelülete, ami akkor kétmillió forráshoz – nyomtatott termékekhez, álló- és mozgóképekhez, múzeumi tárgyakhoz, levéltári dokumentumokhoz és egyéb audiovizuális

anyagokhoz – engedett hozzáférést. Másfél év múlva ez az állomány 6 Millióra bővült, aminek kb. 80%-a kép volt (Friberg 2010).

Európa multimédiás digitális könyvtárának feladata az európai kultúra megőrzésre érdemes emlékeinek elérhetővé tétele egy közös felületen. Az egyik legnagyobb kihívást a szerzői jogi kérdések tisztázatlansága, illetve a védelmi idő okozta. Ha a közelmúltban keletkezett művek elérhetetlenek Európa digitális könyvtárának felületéről, akkor óhatatlanul egy torz kép alakul ki a 20. századi kulturális örökségről. Hogy ez elkerülhető legyen, az Unió a kulturális intézmények szoros együttműködését szorgalmazta a szerzői jogok tulajdonosaival. Ezt a nehéz kérdést azzal oldották meg, hogy az Europeanaból elérhető művek oldalain a jogtulajdonoshoz vezető linkeket helyeznek el, amelyeken keresztül tájékozódni lehet a felhasználás felté-teleiről. Az Unió ajánlásai mentén nemzeti törvényhozási szinten is történtek lépések, például az árva művek felhasználási lehetőségei tekintetében.

Az Europeana fejlesztésének irányai

Az Europeana fejlesztése során meg kellett oldani a többnyelvű keresés és letöltés lehetőségét, ami elindult ugyan, de a magyar nyelvű keresés még további fejlesztésekre vár, mint ahogyan a magyar vonatkozású anyagok számának bővítése is, hiszen az az 1%-ot sem éri el. A Parlament 2010. májusában megállapította, hogy az uniós tagállamok közül Franciaország a legaktívabb a digitalizálás területén: az Europeana 10 Milliós állományának 47%-a ebből a tagállamból származik (Európai Unió. Parlament 2011). Franciaország mellett Németország, Nagy-Britannia és Hollandia képviselteti magát az Europeanaban nagyobb számú kulturális emlékeivel (Friberg 2010). Sürgeti a hang- és videotartalom nagyobb arányú bővítését.

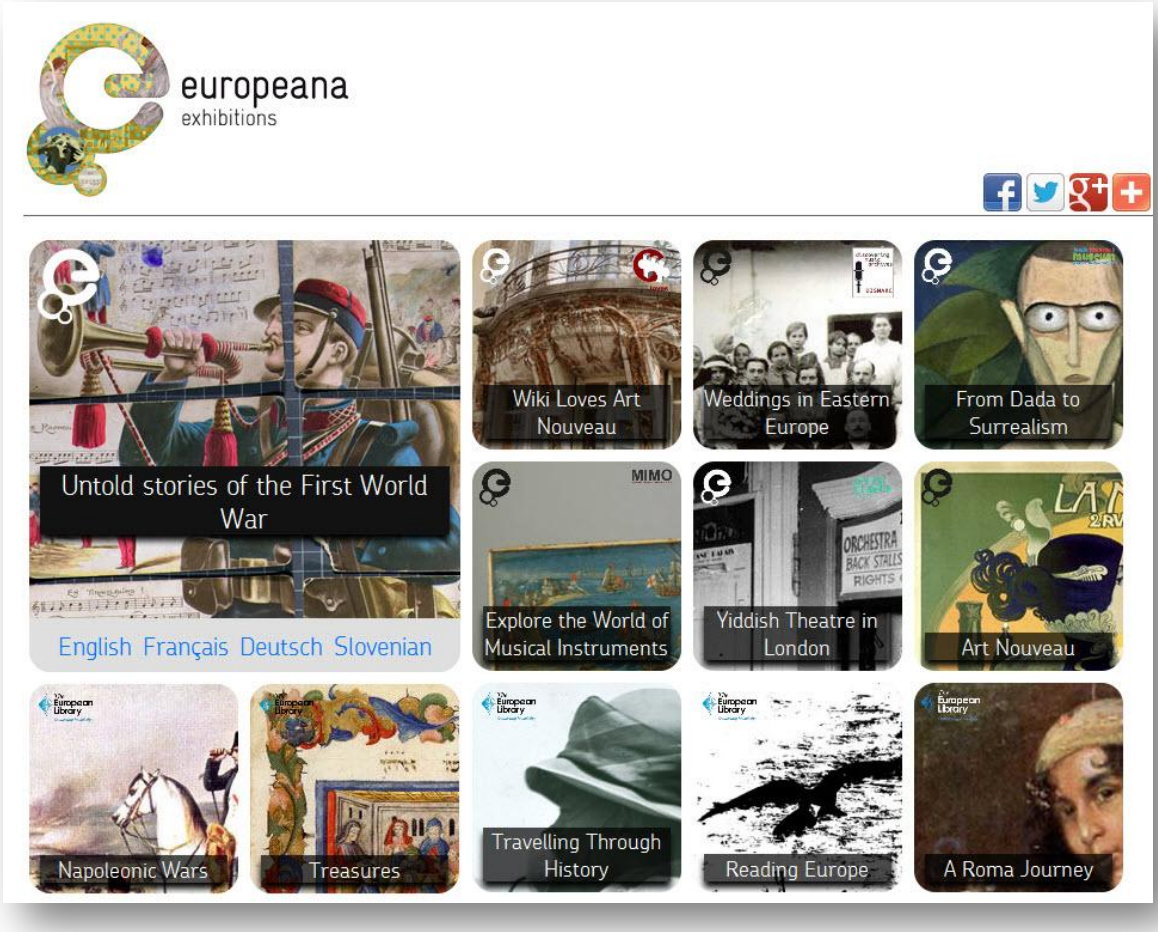
Az Unió törekvése arra irányul, hogy a tagállamok biztosítsák a közpénzen digitalizált összes anyag elérhetővé tételét az oldalon, és 2016-ig valamennyi köztulajdonban álló mesterművet bocsássanak az Europeana rendelkezésére.

Az Europeana Foundation a könyvtár 2008. évi megnyitását követően a Rajnáról elnevezett program keretében 2010 nyarára a mennyiségi tartalomfejlesztést tűzte ki célul. A Petőfi Irodalmi Múzeum ebben a szakaszban juttatta el az Europeanaba az Athenan keresztül a Digitális Irodalmi Akadémia gyűjteményét. A Dunáról elnevezett következő fejlesztési szakasz 2011 tavaszára a többnyelvű és szemantikus keresést, a multimédia tartalmak annotálhatóságát, illetve az e-bookok lehívásra történő szolgáltatását tűzte ki célul és a Petőfi Irodalmi Múzeum múzeumi gyűjteménye is bekerült az Europeanaba.

.Az *eEurope* kezdeményezés következő állomása a 2010. május 19-én meghirdetett *Európa 2020* stratégia, aminek hét kiemelt célkitűzése között szerepel az Intelligens növekedés,

benne a *Digitális menetrend*del, ami 2011 és 2020 között digitális korszakváltást hirdet a kulturális intézményekben (Európai Unió. Bizottság 2010). Ennek jeleként megjelentek a 2D és 3D technológiát is felhasználó projektek, amelyek között az archeológia éppúgy megtalálható, mint a képzőművészetek, a társadalomtörténet, a divat, középkori és reneszánsz kori királyi kéziratok, vagy a mérnöki tudományok.

Napjainkban új elemként jelennek meg az Europeana felületén a virtuális kiállítások, kronológiák, kulturális események naptárai. Az objektumok közötti böngészést segítik a forrásokból összeállított tematikus gyűjtemények, mint például az I. világháború történetei, az art nouveau, esküvő Kelet-Európában, a dadaizmustól a szürrealizmusig, a napóleoni háborúk, fűszerek, stb. A virtuális kiállításokat a gyűjtemények leírásai, az egyes dokumentumokat pedig metaadatai kísérik.

1. ábra: A virtuális kiállítás nyitó oldalának részlete

2. ábra: Paul Berthon Sarah Bernhard-képe a forrás metaadataival

Az Europeana új kezdeményezése az Europa Awareness (2012-2014), ami a legjobb megoldások hálózatát kívánja létrehozni könyvtárak, múzeumok, levéltárak, műsorszóró szervezetek, valamint digitális fejlesztők részvételével. Nem titkolt célja a népszerűsítés, a felhasználók bevonása a tartalom létrehozásába. E kezdeményezés keretében indult az *Europeana Remix*, ami arra ösztönzi a polgárokat, hogy osszák meg személyes történetüket, családi emlékeiket, hiszen azok a közös európai örökség részei, Európa történetének forrásai. Ez az interaktív felület jelenlegi témájául az I. világháborút választotta. Ottó és Bernard két katona, az egyik német, a másik angol, akik barátok lettek. Egy német diáklány meséli el történetüket és keresi, hogy vajon rokonságban áll-e Ottóval. A korabeli fényképeket, tárgyi emlékeket is bemutató film alkotói további történeteket, anekdotákat és egyéb forrásokat várnak a témához.

Az Europeana népszerűsítésébe az OSA (Open Society Archivum) is bekapcsolódott, főként a magyarországi rendszerváltással kapcsolatos személyes dokumentumok gyűjtőnapjának szervezésével.

Az Europeana Professional, a tudásmegosztó platform

Európa digitális könyvtára *Europeana Professional* nevű tudásmegosztó platformot működtet, ahonnan a stratégiára, technológiára, a metaadatokra, a hálózatra, a lezárult és a futó projektekre vonatkozó információkat lehet elérni.

Az Europeana működése

A folyamatos gyűjtés mellett határozott ideig tartó, de lezárulásuk után is fenntartható tematikus projektek támogatják a kulturális emlékek digitalizálását és adataik továbbítását az Europeanaba.

Európa digitális könyvtára az OAI (Open Archive Initiative) elvén működik, ami a digitális tartalom terjesztésének javítását céljául kitűző nyílt, nemzetközi mozgalom.

Lényege a protokoll, az adat- és a szolgáltatásgazdai funkciók elválasztása egymástól. A rendszer az intézmények önállóságát maximálisan tiszteletben tartja, amit úgy tud elérni, hogy a digitális tartalmak, a dokumentumok az *adatgazdák* (archívumok) tulajdonában maradnak és az ő feladatuk a szabványos metaadatok előállítása és karbantartása, viszont a tartalmat leíró adatokat meg kell nyitniuk szabad felhasználásra a *szolgáltatásgazdák* számára.

A *szolgáltatásgazdák,* az aggregátorok így csak a metaadatokat gyűjtik be az adatgazdáktól és továbbítják az Europeana felé, a tartalmat nem.

A különböző gyűjteményi területek aggregátorai:

a) *Múzeumi terület*: az *Athena* projekt az eContentPlus program részeként indult azzal a céllal, hogy múzeumi tartalmakat szüreteljen és továbbítson az *Europeana*ba. Az olasz kulturális minisztérium által koordinált, húsz uniós tagállamot és három, Unión kívüli megfigyelőt összefogó „best practice" hálózat a többnyelvűségre, a szemantikára, a metaadatokra és tezauruszokra, adatstruktúrákra vonatkozó ajánlásokkal támogatta a múzeumokat abban, hogy tartalmakat szolgáltassanak az Europeana számára. Magyar részről a Petőfi Irodalmi Múzeum vett részt a projektben.

b) *Könyvtári terület*: az 5. Keretprogram részeként multimédia tartalom és eszközök kulcsakcióban kifejlesztett alkalmazások (KA3) fokmérőjeként alapította az Európai Bizottság 2001-ben az Európai Könyvtárat (The European Library) (TEL), kapuként szánva Európa szellemi örökségének a megismeréséhez. Tíz résztvevője között Európa kilenc nemzeti könyvtára volt található, amelyek digitális és egyéb gyűjteményeik közös platformon történő elérhetővé tételével szándékoztak megvalósítani az egyetlen virtuális „Európai Könyvtár" pán-európai eszméjét. A program megvalósítása 2001. február elsején kezdődött és 2003. júliusában fejeződött be. A nemzeti könyvtárak szolgáltatása kiterjedt az értékes középkori kéziratokra, ősnyomtatványokra, térkép- és portrégyűjteményekre, napilapokra, disszertációkra, kormányzati beszámolókra, és eredeti digitális publikációkra. Az Európai Könyvtár (TEL) új változatát hivatalosan 2012. június 27-én nyitották meg az észtországi Tartuban tartott 41. LIBER konferencián. Míg eredetileg csak nemzeti könyvtárak anyagai voltak kereshe-

tők az adatbázisban, az új változatban már egyetemi könyvtárak dokumentumaihoz is hozzá lehet férni. A TEL új változata nemcsak a dokumentumok metaadatait, de digitális objektumokat és teljes szövegű forrásokat is tartalmaz a ritka könyvektől és kéziratoktól a képekig és videókig. A kutatók referensz-kezelő szolgáltatásokba exportálhatják a rekordokat, a kiváló minőségű metaadatok letölthetők, felhasználhatók adatbányászat és további felhasználás céljából.

Helyi múzeumok, könyvtárak, archívumok és audiovizuális intézmények anyagainak digitalizálását segítette 2008 májusa és 2011 májusa között az *EuropeanaLocal*. A munka eredményeképpen érhetők el az Europeanaból például a Békés Megyei Tudásház és Könyvtár digitalizált anyagai.

Az *EuropeanaTravel* programban (2009. május - 2011. május) Európa egyetemi és nemzeti könyvtárai vettek részt, magyar részről a Debreceni Egyetem Nemzeti Könyvtára.

A *Judaica Europeana* keretében a zsidó kultúra emlékeit digitalizálták és juttatták el az Europeanaba.

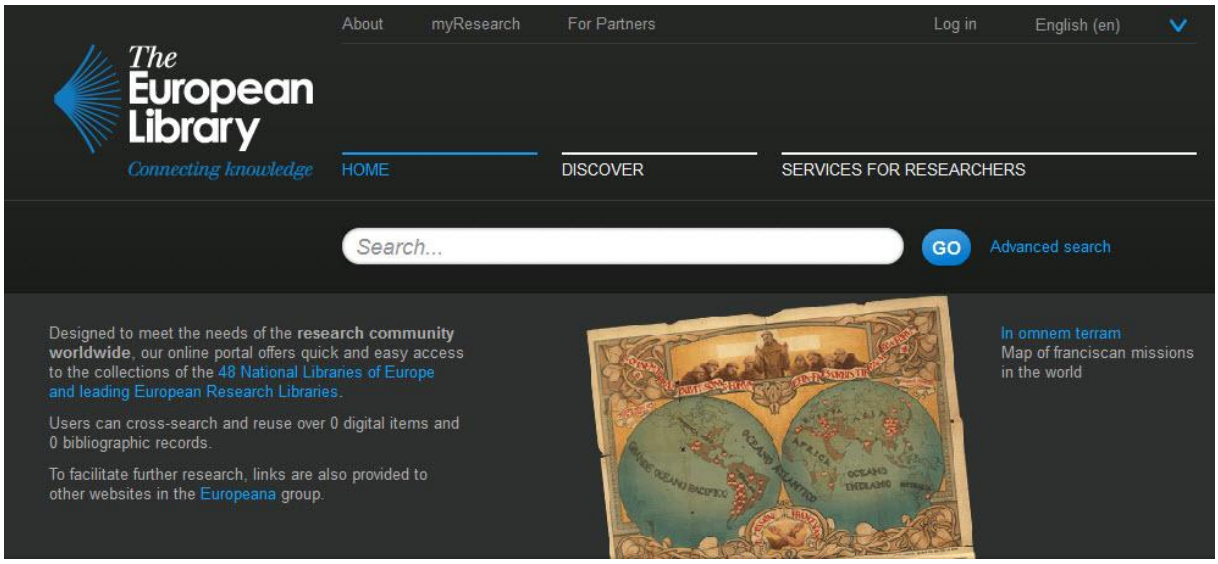
c) *Filmes terület*: a *VideoActive* projekt az *eContentPlus* program részeként indult 2006-ban, ami azzal a céllal jött létre, hogy – elsősorban oktatási és kutatási célra – hozzáférést biztosítson az európai televíziós archívumok anyagaihoz. A konzorciumban 14 televíziós- és filmarchívum, három egyetem és az online video-technológiával foglalkozó Noterik BV vett részt. A konzorciumnak magyar részről a Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) volt a tagja. A televíziózás-történeti kutatásokhoz a Video Active sok értékes forrást szolgáltatott. A 2009. évi lezárulása után szerepét az EUscreen vette át.

   2008 szeptembere és 2011 augusztusa között futó projekt volt az *EFG* (European Film Gateway) ami nemcsak filmek, hanem képek, rajzok, fotók és szöveges dokumentumok digitalizáltását is támogatta. Magyar részről a Nemzeti Filmarchívum volt a tagja.

d) *Levéltári terület*: az *APENet* (Archival Portal of Europe) a spanyol nemzeti levéltár koordinálásával 2009-ben indult és célja, hogy központi referensz-pontként működjék, összegyűjtse és az Europeana felé továbbítsa a nemzeti levéltárakban található digitalizált anyagokat. Magyar résztvevője nem volt.

e) A 2009 és 2011 szeptembere között futott *MIMO* (Musical Instrument Museums Online) projekt európai múzeumokban őrzött hangszerek tanulmányozását tette lehetővé. Magyar résztvevője nem volt.

Az OAI *kiszolgáló rendszer* feladata az adatszolgáltatáshoz szükséges a különböző adatbázisokból származó adatok egységes elérésének biztosítása és az Internet felől érkező kérések kiszolgálása.

3. ábra: A TEL nyitó oldala

A Library of Congress (USA) digitális gyűjteményei és szolgáltatásai, különös tekintettel a tanári munka támogatására

A National Digital Library Program

A nemzeti kulturális örökség írott és hangzó dokumentumait, álló- és mozgóképeit, térképeit, kottáit a washingtoni Library of Congress 1990-ben kezdte el digitalizálni. A munkát 1988-ban és 1989-ben egy alapos felmérés előzte meg, amelyet a Association of Research Libraries 101 tagja és 51 állami könyvtár körében végeztek el és ami feltárta az online gyűjtemények iránt – elsősorban az oktatás területén, valamint a tudományos szakkönyvtárakban – jelentkező igényeket. A digitális gyűjtemény létrehozása a könyvtár számára nem csupán egy szolgáltatásbővítést jelentett, hanem egy sok közreműködő által megalkotott, gondosan megtervezett új erőforrás előállítását is, ami keretet adott a kulturális örökség megőrzésének és a különböző felhasználói igények szerinti elérhetőségnek. A digitalizálási munka CD-ROM-on és videodisk-eken elérhető első eredményét negyvennégy iskolával, főiskolával, egyetemmel és könyvtárakkal teszteltették. A kísérleti projekt lezárulása előtt pár hónappal, 1993. április

30-án jelentette be a CERN a világháló megnyitását és ingyenes használatának a lehetőségét (Hoogland, Weber 1993). Ez óriási távlatokat nyitott az addigi munkának, különösen miután a National Science Foundation (NSF) igazgatója 1994-ben hat új kutatási programokat is bejelentett, amelyek célja, hogy a nagy és komplex digitális adattárakból hogyan lehet a tudomány számára új ismereteket kinyerni. Ehhez új módszerek kidolgozására, új infrastruktúrára és a kapcsolódó ismeretek oktatásának új módszerére volt szükség. A programhoz csatlakozott a Defense Advanced Research Projects Agency (DARPA) és a National Aeronautical and Space Administration (NASA) is. Ebben az első öt éves periódusban (1994-1999) vette kezdetét egy nemzeti eszmecsere a digitális könyvtárakról, a gyűjtemények hatékonyságáról és hasznáról, fenntarthatóságáról.

Közben a Library of Congress az adományokból összegyűlt 13 Millió $-ból 1995-ben megalapította a *Nemzeti Digitális Könyvtár Programját* (NDLP), aminek a célja, hogy a nemzeti emlékezet elsődleges forrásainak digitalizálásával támogassa az Egyesült Államok történetének és kultúrájának tanulmányozását (Library of Congress é.n.a). A kísérleti projekt öt évig tartott, aminek a keretében krónikákat, könyveket, pamfleteket, álló- és mozgóképeket, kéziratokat, térképeket, kottákat és hangfelvételeket digitalizáltak. Az indexelt tartalmak, a teljes szövegű kereshetőség a gazdag kulturális tartalom kényelmes hozzáférését tették lehetővé. A szövegek kódolásához az SGML-t, a képek tárolására a TIFF, vagy JPEG formátumot választották, a hanganyagokat RealAudio, a mozgóképeket Quicktime, a térképeket pedig MrSid fájlformátumban tárolták.

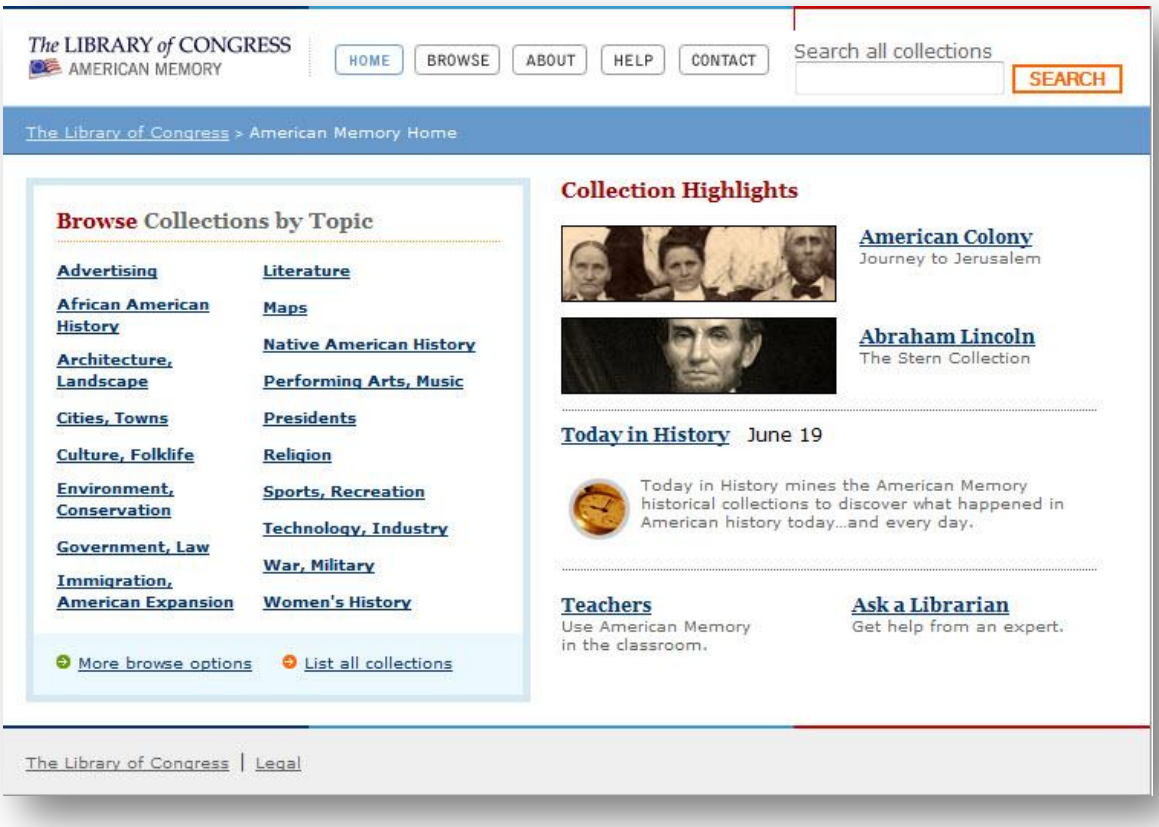
A Santa Fe-ben 1996-ban rendezett workshop-on döntöttek úgy a résztvevők, hogy az NSF által 1994-ben elindított kutatást valóságos gyűjteményekben, valóságos felhasználók bevonásával kell folytatni. Így csatlakozott az NSF által meghirdetett digitális könyvtári kezdeményezéshez 1998 februárjában a Library of Congress és a National Endowment for the Humanities.

1996-ban Ausztrália is elindította web-archiváló programját PANDORA (Preserving and Accessing Networked Documentary Resources of Australia) néven, majd egy évvel később az ausztrál kéziratok digitalizálásával elkezdődött nemzeti digitalizációs programjának, a Trove-nak a megvalósítása (CATHRO é.n.).

A helyi és nemzeti szintű digitalizálásban Európában a skandináv országok és Nagy-Britannia járt elől.

Az American Memory

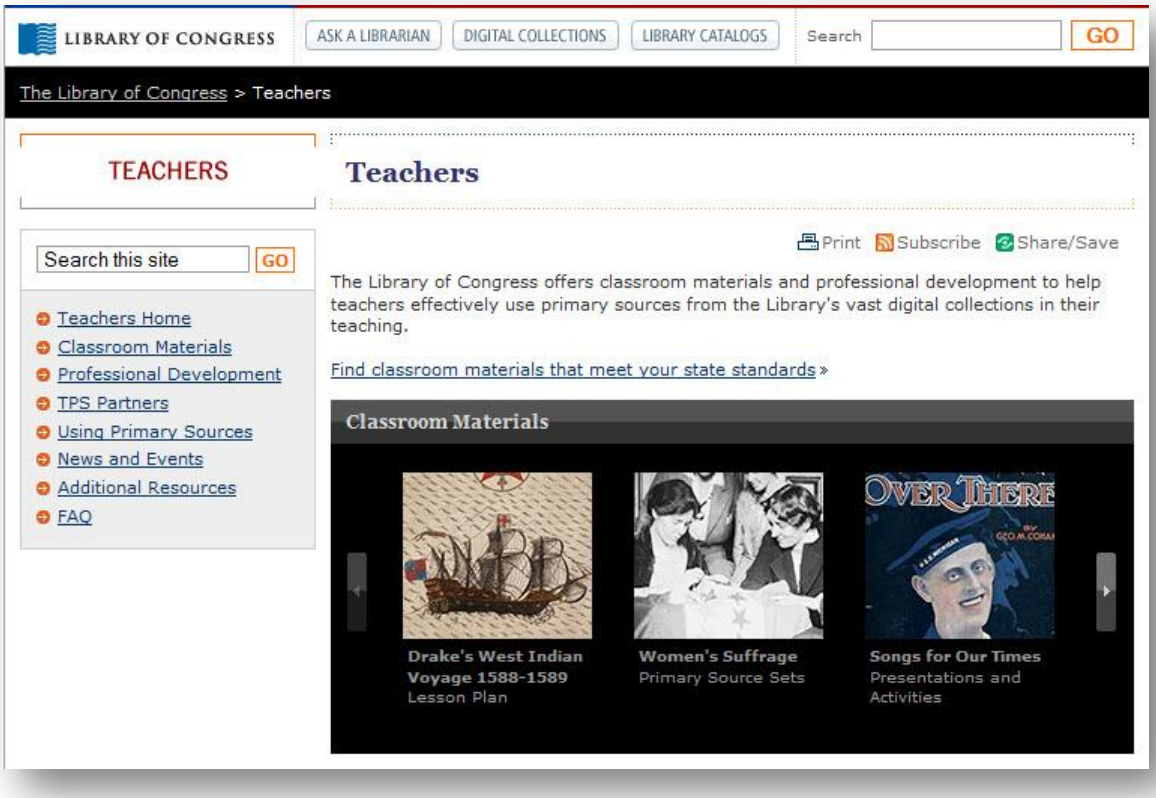
A LOC National Digital Library Programja (NDLP) keretében készült gyűjteményeiből 1998-ban jelentős mennyiségű multimédiás tartalmat ajánlott fel a kutatás számára *American Memory* néven. Ettől az időtől kezdve beszélhetünk a Digital Libraries Initiative második szakaszáról.

4. ábra: Az American Memory nyitó oldala

A Teachers, kapu az oktatástámogató digitális gyűjteményekhez és szolgáltatásokhoz

A National Digital Library Program indításával egyidejűleg a LOC megalakított egy – vezető történészekből, tanárokból és könyvtárosokból álló – tanácsadó csapatot, akik azt vizsgálták, hogy a digitalizált forrásokat hogyan lehetne a legoptimálisabb módon felhasználni az oktatásban. Ennek a munkának az eredményeként hozta létre 1996-ban a Library of Congress a *Techers* oldalt, ahonnan az alap- és középfokú oktatásban felhasználható elsődleges források, óratervek, speciális prezentációk, weboldalak és a digitális gyűjtemények leírásai érhetők el. Az oldal folyamatos fejlesztését tanárokból álló 25 kétszemélyes team segíti, az információkeresést pedig videofelvételen mutatja be a LOC .

5. ábra: Tanári segédanyagok a LOC digitális gyűjteményeihez

A *Teachers* oldalon a tanítási órákon felhasználható anyagok széles választéka található minden korosztály számára, úgymint

- tanárok által - a Library of Congress elsődleges forrásainak felhasználásához - készített óratervek,
- tematikus források, mint például a polgárjog, Abraham Lincoln, a baseball, a polgárháború, a bevándorlás, stb.
- prezentációk és aktivitások, amelyek tanárnak és diáknak egyaránt kínálnak interaktív lehetőségeket a kutatásra. A történések jobb megértését szolgálják például a puzzle játékok, a történelmi detektívjáték, a Függetlenségi Nyilatkozat újraírása, térképkészítés, de gondolkodásra késztethet az is, hogy miről mesélnek elmúlt korok dalai, amelyeket a tanulók átírhatnak saját koruk történéseit, érzéseit tükrözve.

A polgárháború elsődleges forrásai között például képek, kéziratok, térképek, hanganyagok segítik a diákok gondolkodását erről a történelmi eseményről. A források értelmezéséhez részletes tartalmi elemzés is olvasható. A képeket különböző felbontású jpeg és tiff formátumban tárolják, de a nagy méretű képek felnagyított részletei pdf-ben is megtekinthe-

tők. A források sok szempontú kereshetőségét részletes metaadatok segítik. Minden esetben közzéteszik a forrás felhasználására vonatkozó szerzői jogi megjegyzéseket.

6. ábra: A polgárháború tematikus oldala az American Memory oldalán

Változatos módszerekkel kínál moduláris tanár-továbbképző anyagokat a források használatához (Library of Congress é.n.c) . A tanár-továbbképzés keretében kiscsoportos foglalkozásokat, videokonferenciákat, workshopokat szervez, de távoktatásban használható anyagokat is rendelkezésre bocsát pdf formátumban, illetve hat modul videón is megtekinthető. A tanárok közötti partnerközvetítő szolgáltatással megkereshető a lakóhelyhez legközelebb eső konzultációs központ, ami többnyire valamely egyetemen működik.

A forráshasználatba bevezető modulok:

a) *Az elsődleges források megértése*

- *Életünk hátrahagyott forrása*i. A résztvevők azt vizsgálják, hogy saját maguk az elmúlt 24 órában milyen elsődleges forrásokat produkáltak és azokat miként lehetne felhasználni a jövőben e kor kutatására.
- *Lincoln zsebe*. A résztvevők azt vitatják meg, hogy mi volt Lincoln elnök zsebében, amikor meggyilkolták és azt miként lehet felhasználni történeti kutatás tárgyaként.

b) Elsődleges források elemzése

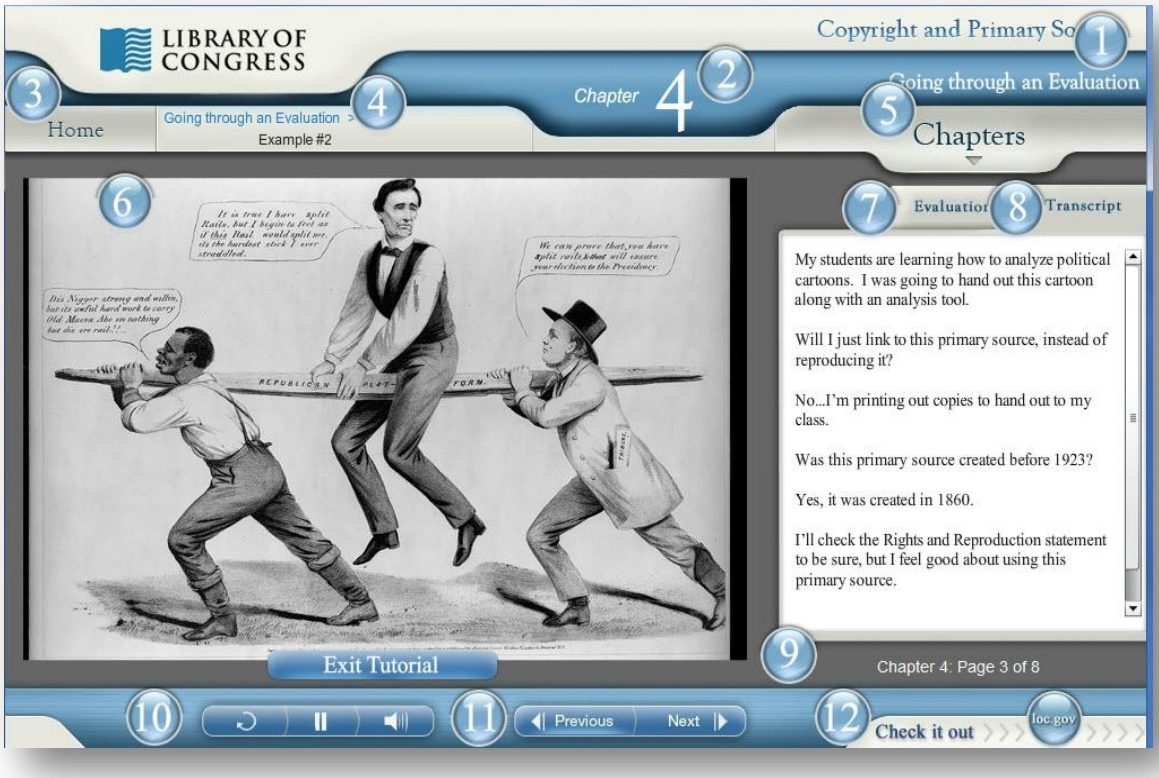
- Fényképek, kották, térképek, politikai karikatúrák elemzése.

c) Tanítás elsődleges források felhasználásával

d) Források és segédletek keresése a Library of Congress weboldalán

e) Digitális források törvényes és etikus felhasználása

f) Kutatva tanulás és az elsődleges források

7. ábra: Oktató videó az elsődleges források szerzői jogi vonatkozásainak kezeléséhez

A világháló ablakot nyitott a világra, a megismerés bőséges tárházát nyújtja, olyan gyűjteményekbe enged bepillantást, amelyek már csak a földrajzi távolság miatt is sokaknak elérhetetlenek.

Irodalom

Cathro, W. é.n. *Trove, the Library's New Discovery Service*. < http://pandora.nla.gov.au/pan/11779/20100707-0013/www.nla.gov.au/pub/gateways/issues/101/story01.html> (Letöltés: 2012. március.3.)

Európai Unió. Bizottság é.n.a. The eContentplus programme, *Information society*. <http://ec.europa.eu/information_society/activities/econtentplus/closedcalls/econtentplus/programme/index_en.htm> (Letöltés: 2012. május 28.)

Európai Unió. Bizottság é.n.b. i2010 – A European Information Society for growth and employment, *Europe's Information society*. < http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm> (Letöltés: 2012. május 28.)

Európai Unió. Bizottság 1999. eEurope: An information society for all. *Summaries of EU legislation* <http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24221_en.htm> [Letöltés: 2012. április 30.].

Európai Unió. Bizottság 2000. *A European way for the information society* . [e-book] Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 69 p. Hozzáférés: EU Bookshop <http://bookshop.europa.eu/en/a-european-way-for-the-information-society-pbKK2700710/?CatalogCategoryID=CXoKABst5TsAAAEjepEY4e5L> [Letöltés: 2012. április 30.].

Európai Unió. Bizottság 2002. *Fifth (EC) Framework Programme – Creating a user-friendly information society (IST).* <http://cordis.europa.eu/fp5/src/t-2.htm > (Letöltés: 2012. április.18.)

Európai Unió. Bizottság 2003. eEurope 2002. *Summaries of EU legislation.*< http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226a_en.htm [Letöltés: 2012. május 15.].

Európai Unió. Bizottság 2006. A Bizottság ajánlása … a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja. L 236,* 2006. 8. 31. p. 28-30.< http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:236:0028:0030:HU:PDF> [Letöltés: 2012. május 30.].

Európai Unió. Bizottság 2007. *Közlemény az európai kulturális programról a globalizálódó világban. COM (2007) 242 végleges*. [online] < http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0242:FIN:HU:PDF> [Letöltés: 2012. június 25.]

Európai Unió. Bizottság 2010a. eEurope 2005. *Summaries of EU legislation.*< http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226_en.htm [Letöltés: 2012. június 25.].

Európai Unió. Bizottság 2010b. Digital Agenda for Europe: Digital Libraries Initiative. *Europe's Information Society Thematic Portal*. < http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm> (Letöltés: 2012. június 30.)

Európai Unió. Parlament 2011. Europeana – következő lépések: Az Európai Parlament 2010. május 5-i állásfoglalása Europeana: a fejlesztés következő szakasza. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja C 81 E* , márc. 15. p. 16 – 25. (Letöltés: 2012. június 30.)

Európai Unió. Tanács 1992. *A Tanács 1992. december 9-i 92/3911/EGK rendelete a kulturális javak kiviteléről, valamint a Tanács 1993. március 15-i 93/7/EGK irányelve a tagállamok területéről jogellenesen kiszállított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról*. < http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992R3911:20030605:HU:PDF> (Letöltés: 2012. április 08.)

Friberg, A. M. 2010. Europeana. *Konferencia a könyvtári digitalizálásról március 17., Budapest*. <http://dtt.ogyk.hu/letoltesek/Eloadas_Friberg_HU.pdf> (Letöltés: 2012. június 18.)

Hegyközi I. (ford.) 2001. *A digitalizálási munkálatok összehangolása: Lundi Alapelvek*. http://mek.oszk.hu/egyesulet/lund-hun.htm#N1 (Letöltés: 2012. június 30.)

Hegyközi I. (ford.) 2004). Cselekvési terv a digitalizálási programok és koncepciók összehangolására. *Minerva Plus Magyarország*. < http://www.mek.oszk.hu/minerva/html/dok/lundcsel.htm#*> (Letöltés: 2012. június 30.)

Hoogland, W., Weber, H. 1993. *Declaration*. 1993 <http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/pop_ups/08/technology_enl_1209563881/html/1.stm> (Letöltés: 2012. április 18.)

Itzel, C. 2008. „Kulturális politika", *Europai Parlament*. < http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7317_hu.htm> (Letöltés: 2012. július 25.)

Kultúrpont 2006. *E-content*. < http://www.kulturpont.hu/content.php?hle_id=9751> (Letöltés: 2012. május. 28.)

Library of Congress é.n.a *About American Memory*. <http://memory.loc.gov/ammem/about/index.html> (Letöltés: 2012. április.18.)

Library of Congress é.n.b *Finding Primary Sources from the Library of Congress*. [video online] <http://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/selfdirected/findingprimarysources/index.html> [Letöltés: 2012. augusztus 15.].

Library of Congress é.n.c *Professional Development Builder*. [online] < http://www.loc.gov/teachers/professionaldevelopment/tpsdirect/pdplanbuilder/> [Letöltés: 2012. augusztus 15.].

Molnár, L. é.n. Az információs társadalom felé. *Inco*, [online] 6. < http://www.inco.hu/inco6/global/cikk0h.htm> [Letöltés: 2012. április 20.]

OMFB lásd Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság

Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (szerk.) 1995. *Európa és a globális információs társadalom : Az Európai Unió Tanácsának készült Bangemann-jelentés*. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szamtech/wan/hatasok/bangemn.hun> (Letöltés: 2012. április 20.)

Országos Széchényi Könyvtár és Magyarország. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2004. *Minerva Plus Magyarország*. [online] < http://www.mek.oszk.hu/minerva>/ [Letöltés: 2012. április 20.].

OSZK, NKÖM lásd Országos Széchényi Könyvtár és Magyarország. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma